

משמיעין על השקלים

מבוא: דבר בעתו מה טוב, כאשר בני חבורת קדישתא "תורתך שעשועי" עומדות רגלינו בשערי ירושלים בהתחלת לימוד "מסכת שקלים", שאילה שאלה זו בי מדרשא בדבר לימוד מסכת זו שאין עליה תלמוד בבלי רק תלמוד ירושלמי, בכך נתבקשנו מאת פטרו החבורה ה"ה ידידנו ומכובדינו הרבני התורני, בר אוריין, מוכה את הרבים, מו"ה יצחק שווארץ הי"ו, לרעות בגנים וללקוט שושנים להעלות על הכתב הצדדים לכאן ולכאן, בעת שהוא אחפש את ירושלמי בנרה של תורה, וכמעט שעברתי מהם עד שמצאתי זעיר פה וזעיר שם מקור מוצא הדברים, ומדי חפשי נפתחו שערי ירושלים מענין לענין שבח מעלת העסק בתלמוד ירושלמי בכלל ובמס' שקלים בפרט, ולתועלת ידידים אהובים הוגי תורה בני החבורה הבאתים לפונדק אחד, שישו את ירושלים וגילו בה כל המתעמלים עליה, בתקוה שימצאו בה דברי חפץ להגדיל תורה ולהאדירה.

וליוצא ולבא אין שלום (זכרי' ט ז),
זה היוצא מתלמוד לתלמוד (תנ"י).

פרק א

לימוד מסכת שקלים "הירושלמית" בתוך סדר ש"ס הבבלי

והקרבנות צורפה מס' שקלים לתוך תלמודה של בבלי (בשונה משאר מסכתות הירושלמי לסדר זרעים וטהרות שלא נסדרו בתלמוד בבלי מפני שלא היו דיניהם ויהגים בבבלי שבתוך לארץ). או מחמת סיבה יותר פשוטה, כדי להשלים סדר מועד, שעל כולו יש בבלי חוץ ממסכת זו.

העלמת גדולי מפרשי הש"ס – לא ראינו הרי זה ראי

אך מה שמעיד רבינו המאירי על עצמו שהורגל בלימוד מס' שקלים עם תלמידיו, לא מצינו ראשונים אחרים כמותו ובדומה לזה שהיו רגילים בלימוד מסכתא זו בין התלמידים. ואף גם זאת, שבין מפרשי הש"ס [הגה"מ] מצינו שורה קטנה של פרשנים אשר כתבו פירושיהם וחידישיהם על מס' שקלים, ואין בכלל מסכתות הש"ס מבחור-כה-פחות של מפרשים לאורך הדורות כמו על מס' שקלים, החל מרבותינו הראשונים עד גדולי האחרונים אשר מימיהם אנו שותים בכל רחבי הש"ס כולו. ואולי בכגון דא אמרינן "לא מצינו הרי זה ראי" הותכת" שלא היתה מקובל בידי רבותינו הקדמונים להכניס את מס' שקלים מן הירושלמי לתוך מסגרת התלמוד בבלי בסדר לימוד הש"ס.

מתי התחילו לשלב מס' שקלים בתוך הש"ס הבבלי?

עצם הדפסת מסכת שקלים מהתלמוד הירושלמי בתוך הש"ס הבבלי, שולבה לראשונה מלפני קצת פחות מחמש מאות שנה, בהדפסת הש"ס בדפוסו של המדפיס הנודע מר דניאל בומבורג בעיר ויניציא שבאיטליא בשנת ה'רפ"ג (523 לספירה), שם נדפס גם התלמוד הירושלמי על מסכת הוריות בתוך הש"ס הבבלי, ואילו בדפוסו של בבלי הקודמים לדפוס ויניציא (כגון: ספרד - פארס בשנת רנ"ז, סוויצ'ה - פירארו בשנת רמ"ד, קוטנא בשנת ר"פ, ופלוניק בשנת רפ"ב) לא נדפסה מסכת שקלים הירושלמית בתוך התלמוד בבלי. אלא שבדפוסים המאוחרים יותר נהגו כולם כדפוס ויניציא ושילבו את מסכת שקלים מהירושלמי בתלמוד הבבלי עד לדפוסו ז'יטומיר ו-וילנא, ובעקבותיהם בכל הדפוסים עד הודור האחרון. (יש לזכור, כי בנשן הדורות נולדו הנהגות גורסאות ושינויים בין נוסח מס' שקלים הירושלמית שדורפה לתלמוד בבלי, לזמן וז' שנסדרת תלמוד ירושלמי).

הרבה לקרב את הסוגיות בבלי וירושלמי זה לזה להיותם אחדים, אבל עם כל זה עדיין צריך בירור ביניהם.
ד. אפילו בדפוס ויניציא עצמו, שבאותה שנה - ה'רפ"ג [1523] הדפיס גם את הירושלמי וגם את הבבלי, ומצויים הבדלים בין שתי ההדפסות. אמנם בדפוס וילנא (שנעקמוי סגנון גם כל הדפוסים שבו) בחרו גם למס' שקלים שדפסה בבבלי את נוסח הירושלמי, ורק הביאור בשולי העמוד את "נוסח הבבלי", דהיינו הנוסח המקורי של הירושלמי שדפס עם הבבלי, כמו שהופיע בימיו בדפוס ויניציא. כמו כן במס' שקלים שכירושלמי ציינו ב"שינויי נוסחאות" שבשולי העמוד גם את "נוסח הבבלי".
על דוגמא אחת העירו רבותינו בעלי התוספות, במס' ע"ז כ' ע"ב, כשהובא נוסח הברייתא דרבי פנחס בן יאיר "עונה מביאה לידי יראת חטא", כתבו התוספות (ד"ה ענה) "בירושלמי דשקלים גריס איפכא, יראת חטא מביאה לידי עונה". וכוננת על הירושלמי שבתלמוד ירושלמי, כי בירושלמי הנדפס בתוך תלמוד הבבלי אנו מוצאים ברייתא זו בדף ט' ע"ב, בנוסח שזה להגמ' בע"ז הנה"ל, "עונה מביאה לידי יראת חטא".
והעירני אחי הרה"ג יו"ש מרביץ תורה ר' זאב אלעזר שליט"א מח"ס תורת זכר למקדש, כי בפירוש קרבן העדה למס' שקלים (סוף פק' ז) כתב "ובגירסת הירושלמי שבבבלי", משמע שפירש את פירושו על הירושלמי הנדפס בתלמוד ירושלמי, ומצייץ להירושלמי שבדפוס תלמוד בבלי.

"מס' שקלים אין לה גמרא בבליית"

על עצם חיבור מסכת שקלים בתוך תלמוד בבלי כתב רבינו המאירי (בפתיחתו למס' שקלים) כי רבותינו בעלי התלמוד לא חיברו מס' שקלים, רק בתלמוד ירושלמי, ובלשונו זהוב: "ואין לה גמרא בבליית רק ירושלמית". וכך היא גם לשון רבינו הרמב"ם ז"ל (בהקדמתו לפירוט המשניות) וז"ל: "ומה שנמצא מחיבור רב אשי בתלמוד הם חמש ושלישים מסכתות, ולא מצאנו לו דבר בסדר זרעים אלא ברכות בלבד, ולא במסכת שקלים מסדר מועד".
אך למרות שישנם מסכתות נוספות שאין עליהם תלמוד בבלי רק תלמוד ירושלמי (כגון סדר זרעים וטהרות), זכתה מסכת שקלים כבר מימי קדם להכנס לסדר הלימוד של תלמוד בבלי, וכמו שממשיך במאירי שם: "והורגלנו בלימודה אחר מסכת פסח שניב".

גם בהקדמתו למס' תמיד הזכיר רבינו המאירי לימודו במס' שקלים אחר מס' פסחים, תוך נתינת טעם על סיבת לימוד מס' תמיד ומס' מדות אחריו: "אמר מנחם בן שלמה לבית מאיר... מסכת תמיד ומסכת מדות הם מסדר קדשים, ואני הורגלתי בלימודם לכללם בסדר מועד אחר מסכת שקלים... והוא שראיתי באמת שידיעת עניניהם צריך צורך גדול לקצת מסכיות [=מסכתות] שבסדר מועד ובפרט למסכת יומא ולמסכת פסח שני ולמסכת שקלים, עד שבודאי אי אפשר לשנות הרבה שמועות מהם בלתי ידיעות עניני שתי אלו המסכיות [=מסכתות], ומתוך כך הנחתי להם מקום קבוע אחר מסכת שקלים". גם חזר על דברים אלו בהקדמתו למס' מדות, עיי"ש.

במשך הדורות ניסו כמה מביני מדע להבין פשר דבר, אם מאיזה סיבה נעלמה מס' שקלים מתוך התלמוד הבבלי, אם כן חזרה זו על שם מה, למה זכתה מס' שקלים להיות המסכת היחידה מהירושלמי שצורפה לתוך התלמוד הבבלי כמסכת בפני עצמה. ויש שמטעמים בסיבת הענין, כיון שבסדר קדשים שבתלמוד בבלי מבווארים עניני בית המקדש והקרבנות (ממעט ש"ל העוסק בתורה הקרבנות כאלו הקריב), וכיון שרק דיני הבאת השקלים חסרים מהבבלי, לכן כדי להשלים כל עניני המקדש

א. בהקדמתו ס' מדרש לקח טוב שחיבר רבי טוביה ב"ר אליעזר (מי ופעל כאלעזר נחמה המשפיע לאף התמיץ), כותב החוקר ר"ש בוכר (מנחם, פק' ט אות י, דף י"ט ע"ב): "מן התלמוד הזה [=תלמוד ירושלמי] לא מצאתי אף דבר אחד בכל הספר על סדר בראשית ושמות, מלבד בתחילת פרשת כי תשא העתיק קצת מאמרים מירושלמי שקלים, וכן בפרשת שלח על פסוק 'כל האורח'. ואין ספק כי כבר בימיו היה הירושלמי לשקלים נספח אל ש"ס בבלי.
ב. כוונתו לפרקים ה' עד ט' במס' פסחים, העוסקים בהלכות קרבן פסח, שבמאירי ועוד ראשונים מכנים אותם בשם פסח שני.
ג. היא כעין טעם רבינו המאירי (בהקדמתו ספיו על הש"ס) על סידור [משניות] מס' שקלים אחר מס' פסחים, "וידוע היות בכלם [כלל מועדי השנה שנסדר מועד] קרבנות ציבור שהם באים עם השקלים, עם היות השקלים גם כן נגבים מזמן לזמן, וכן עם היות ענין התמידים רמוז בפסח שני, באה אחריה מסכת שקלים".

בענין זה כתב האדמו"ר בעל פני מנחם מגור ז"ל, בהסכמתו לספר 'מס' שקלים עם תלמוד בבלי' (המלוקטת מסוגיות הנבלי, שהדפיס הרה"ג רבי בני אלימלך פאנעט, נ"י צנז' תש"ג) וז"ל: "ובפרט כי מסכתא זו אף על פי שהיא מהתלמוד ירושלמי, אבל נסתבב הדבר וכנסה אל תוך ש"ס בבלי והרבה סוגיות בה הם בלולות מלשון שני התלמודים בערבוביא, וניכר בעליל שידים עסקניות משמשו בה יותר מדי ואין אתנו יודע פשר הדברים, והגם שהגה"ק מקאמאראנא חיבורו פני זקן סיע

גם בש"ס הנודע הנמצא בעקד הספרים במינען - מזמן בעלי התוספות - נספח מס' שקלים מירושלמי אל הש"ס הבבלי.

פירושי הראשונים על מס' שקלים

מאידך גיסא, עם כל הספיקות והצדדים על אי-קביעת מקום מס' שקלים הירושלמית בתוך הבבלי, מצינו שכבר מימי קדם בתקופת הראשונים נקבע העיון במס' זו באהלי תורה, כפי אשר תעיד כמה פירושי הראשונים שזכתה מס' שקלים להתעטר בהם מה שלא זכו שאר מסכתות הירושלמי, כמו פירוש רבינו הרא"ש ז"ל, רבינו המאירי ז"ל, ופירושי רבינו משולם ותלמידו רבינו שמואל ב"ר שניאור מאיורא ז"ל, שניהם מתקופת בעלי התוס', פירוש רבינו הרשב"ש ז"ל, וזאת בניגוד לשאר מסכתות הירושלמי, שעליהן כמעט לא הגיע אלינו שום פירוש מהראשונים בשלמות. ואף חוברו עלי' פירושים והגהות שלא חוברו על שאר הירושלמי, כגון תקלין חדתין, משנת אליהו וריבב"ן.

בחפשי ספרים נמצא חידוש נוסף, כי כבר בתקופת רבותינו הראשונים אנו מוצאים ראשונים רבים שהתייחסו למסכת זו כחלק מהבבלי, ובכמה ספרי ראשונים וגאונים הרגילים להביא רק מתלמוד הבבלי, מעתיקים הרבה ממסכת שקלים הירושלמית ממש כמו מן הבבלי, ואף גם זאת, שבהראותם מקורו של פירוש הירושלמי כחך: "מס' שקלים" בלי הוספת תואר "מס' שקלים ירושלמי" כהרגלם בשאר מסכתות

ה. בהקדמת ס' מדרש לקח טוב (ה'ל' ענה 1) מסיים בזה"ל: ושאלתי את ידידי הרה"ג הרפ"ג ראבנאוויץ על אודות הכת"י מהש"ס הנודע הנמצא בעקד הספרים במינען, והשיב לי, כי גם שם נספח ירושלמי שקלים אל הש"ס בבלי".
ו. לערך מלפני שמונים שנה נמצא בספריית טלומצקא בעיר ווארשא שכפולין אוד מוצל מאש, כתב יד ישן על מס' שקלים, ואחר העיון על ידי מחקרים מפורסמים העלו מעל כל ספק שהפירוש הוא אור ספון וגונו מרבינו אשר ב"ר יחיאל ז"ל, כי מלבד מה שבסוף הפירוש כתוב: "וסליק' לה מסכת שקלים מפרישת הרא"ש ז"ל", יש לראות בעליל כי המחבר של אותו כת"י הוא רבינו הרא"ש, כי פירוש הרא"ש לשקלים היה לפני הר"י בן חביב והר"ש שרליאו וקטעים ממנו הובאו בפירושיהם, וגם בפירוש מהר"י בן חביב בהכתוב בעין יעקב, וכולם כמעט מלה במלה ישנם בכת"י הנוכחי.

פירוש הרא"ש לשקלים מוזכר גם בהגהות הב"ח (לפני דף ג' ע"א, ענה ד) ויתנו קול ביהודה כו', ונ"ב נראה דל"ג הכי דלא כתוב בהאי קרא לשון שמיעה, אלא הג' ואשר ישמעו ויעבירו קול בשם עריהם ובירושלם כו'. וכי הרא"ש שאין צריך למחוק הגירסא דלא דייק על השמעה שהוא לשון הכרזה, רק מביא ראיה שצריך לזרז את בני ישראל במצוה המוטלת עליהם שיביאום מעצמם, ע"כ.

הכת"י עובד ויצא לאור בעיקר ירושלים בשנת תש"ג ע"י הגר"ר ניסן מאיר פייבל זק"ש, ובמבואו להפירוש כתב שבפירושי הר"י בן חביב והר"ש שרליאו ישנם גם כמה ציטוטים בלשם הרא"ש שאינם בכת"י זה, ויש מה שגם סותרים למה שכתב בכת"י ההוא, מזה יש להסיק אחת משתי אלה: או שהרא"ש ז"ל חיבר את פירושו בשתי מהדורות כשם שעשו רבותינו המפורשים הקודמים כרש"י הרמב"ם והר"ש, או שמלבד פירושו למשנת שקלים חיבר גם פירוש ירושלמי שקלים.

במבוא הירושלמי מביא מס' נפלאים מעשיך' להרב ר"א שלום חי חמוי ז"ל (ליוונו מהמ"א, עמ' כ"ד) וז"ל: ראה זה מה שמצאתי בכתיבת ידי כתוב לאמר, גגולה לעשות מנחשת הוב, וברוך היריע אם כנים הדברים, וזו תוארה, תקח תשעה ביצים מתרגולים ותשימם בסיד ותכסיים היטב בסיד כו', כד הוינא טליא נתתי אל לבי לדעת הכמת הקאימ"א על מה אוניה הטבע, והינינו ע"י עשבים הבדיל ועופרת נעשה זהב, וזה העשב נקרא בערב"י חשי"ית א"ל דה"ב, והעשב הזה ראיתי למהוה"ח בשער ורה"י ובירושלמי דשקלים בס"פ ע"פ, וזהחכמה תהיה בעליה, אמר רבי אלעזר כגון עתירי דבי מרקועיא, דהוו בפקיעי בטבע קרישין דדהבייא ובקליפתה דכספין מגו ספסגין, עכ"ל. וזה הלשון הובא לרבינו אשר בפירוש הירושלמי, וכתב עליו ז"ל זאת המשפחה של מקרועין היו חכמים בחכמת אלקימ"א, והיו מקרישין מיצי עשבים ידועים, והיו עושים מהם זהב, ועוד חכמה אחרת שהיו יודעים לברור בקלות הסיגים מהכסף, וזאת החכמה ידועה ומפורסמת, אבל העשבים שהיו מקרישים מיץ שלהם ונעשה זהב לא רצו לגלות, ע"כ. - (קטע זה מפיטוס רצו אשר ליושמי שקלים נאמד, וגם היושמי המזכר לא נמצא לפנינו בקטלס).

ז. כמו שהעיד על עצמו בהקדמתו הנתקף בראש דברינו, וחידושינו למס' שקלים נדפסו על הסדר בתוך שאר מסכתות ש"ס בבלי.

ח. רבינו משולם היה תלמידו של רבינו דוד ב"ר קלנימוס, כמו שכתב בירושלמי למס' שקלים (עמ' ה) "מורי הוב ר' דוד ב"ר קלנימוס שרי". רבינו דוד ב"ר קלנימוס היה מגדולי רבותינו הראשונים בתקופתו, חי במגנצא לפני שנת תתקמ"ה, ואח"כ בפריא ובמינצבורג, ולכן נקרא אצל הראשונים גם רבינו דוד ממינצבורג (וכן נזכר גם בתוספות מס' פסוקים דף ד' ע"ג ד"ה ע"ה ע"ה, מס' דוד ממינצבורג).

ט. רבינו שמואל ב"ר שניאור הוא רבי שמואל מאיברא, אחד מהרבותו בעלי התוספות שזכר כמה פעמים בתוספות שלפנינו (מנחם עמיס נמנ' מניסן, דף מ"ח ע"א ד"ה א"ה, ודף י' ע"ג ד"ה י"ב). היה תלמידו של הריב"צא מבעלי התוספות (בספר האגור סי' א"ף ק"ו מניחו: "הנה שמואל מאיברא כהן נכד רבי הירש"א"). ורבים של רבותינו הראשונים, רבינו יונה החסיד מגירונדא, רבינו יצחק מקורביל בעל הסמ"ק, מהר"ם מרוטנבורג, רבינו עזר. בדרשת הרמב"ן לראש השנה (פסד"מ, מע"ב) כתוב: "ודבר זה חידושי בילדותו, והרציתי הדבר לפני רבני צרפת, אלא הרב ר' משה ב"ר שניאור, ואל אחיו ר' שמואל, ואל הרב ר' יחיאל בפריש, ע"י קרובי הרב ר' יונה שלמד שם". גם הרב חיד"א (ספ הגולוס מערכת ע"ה א"ה קמ"ה) כתב: "רבינו שמואל בר שניאור, רבו של רבינו יונה, עשה פירושים לש"ס בדרך שקלא וטריא, כמו שנראה מהרשב"א בתשובה ח"ג ס"ו שמה", ורבינו יונה הזכיר לרבו הנוכח בספר היראה כמ"ש בנדפס.

הירושלמיות, ומזה מוכיחים המדקדקים כי נחשב היה בעיניהם מס' שקלים הירושלמית בחטיבה אחת עם מסכתות הבבוליות.

סמוכין מלשון ר'בן של ישראל רש"י הק' ברחבי הש"ס

הגדול שבכולן למדנו מתורתו של רבינו הפרשן הגדול רש"י הקדוש זללה"ה, אשר כבר מודעת זאת בכל הארץ עד כמה דקדקו רבותינו גדולי עולם והתחשבו ולמדו תילי תילים של הלכות קבועות מכל קוץ וקוץ בפירושו, ש"אין שום דיבור מדיבורי שאינו צריך חקירה רבה ועיון נפלא" (ש"ס הגמ"א סי' ט), ו"חיבר החיבור שלו ברוח הקודש, ובכל דיבור ודיבור של רש"י יש בו נסתרים ענינים מופלאים" (ש"ס ע"ה ע"ה) ו"כתב פירושו על פי הסוד, ויש בדבריו רזין עילאין, ודקדק מאוד בלשונו שרמז כמה חידושים בשינוי אות" (החיד"א ע"ה ע"ה ע"ה) ו"על כל טיפת דיו של רבינו הגדול רש"י הק' צריכים לישב ז' נקיים וכו', ואפילו אות אחת יסודתו בהררי קודש רז"ל" (החיד"א ע"ה ע"ה ע"ה ע"ה ע"ה) ורבינו הגדול הפמ"ג ז"ל (בספר נטויקין עמ' ט"ו ד"ה עוד לנו שלמה) אחר שהמליץ על לשון רש"י שמפרש בשינוי מלשון הקרא שם, מסיים וכתב: "ואתה הקורא תראה כי דברי חז"ל מדוקדקים בתכלית העיון והדקדוק, וראה נא כי לא לחנם נכתב ונאמר מלה, כי לא דבר ריק הוא חלילה וחלילה, הלא ידוע דרכו של רש"י ומי יתן וידענו אחד מני אלף רבוא רבבן פעמים אחד מרמזותיו הנוראים והקדושים", עכ"ה ק"י.

יחד עם אביו רבי שניאור ואחיו רבי משה (תלמידי ה"ש משאנן) ורבי יצחק (מונח בתוספות ממוה י"ה ד"ה ע"ה) המכונים "גדולי איורא", עמד רבינו שמואל בראש קבוצת "חכמי איורא" אשר פעלו בסוף תקופת בעלי התוספות, בסוף המאה האחרונה לאלף החמישי עד אמצע המאה הראשונה לאלף השישי, בעיר איורא (נאפון נאפון), בין קבוצת חכמים מאחרוני בעלי התוספות, אשר חידושיהם על התלמוד שולבו עם דברי התוספות הנרפסים עם התלמוד בשם "תוספות איורא". מתורתם נשאר חומר רב ומבוא בשיטה מקובצת על סדר קושטא. פירושים של רבינו משולם ותלמידו רבינו שמואל מאיורא נדפסו מכת"י בניו יאקב תשי"ד, עם הערות מאת הגר"ר אברהם סופר מירושלים.

י. הוא רבי שלמה ברבי שמעון, בנו של רבינו הרשב"ן, רבי שמעון בר צמח המכונה הרב דוראן, בעל תשובות תשב"ץ.

יא. עדיין יש מקום לומר סיבת הדברים רק מכיון שכבר צורפה מסכת שקלים הירושלמית לתלמוד בבלי, דין גרמא שיידי הלומדים משמשו בה ועלתה בניקל ללמדה יותר במשך הדורות משאר מסכתות הירושלמיים, אבל לא מתוך כוונה ישרה שמשונה מס' שקלים הירושלמית משאר מסכתות הש"ס הירושלמיים.

יב. ד"ר גמא: רבינו המאירי מכנה אותה "גמרא" או "מסכת שקלים" כמו שהוא מכנה את הבבלי (הל"ה: פסחים נ"ה: ט"ז י"א), ולא "ירושלמי" או "תלמוד המערב" כמו שהוא קורא לירושלמי (תוך נמס' מניל"ה ג' ו'א-ו). מאידך, הרמב"ן בן גוקט "ירושלמי מס' שקלים", עיין חולין ע"ה. "ירושלמי במסכת שקלים ובנמצא הלך אחר הרוב".

יג. ובספרו שם הגדולים (עין רש"י) כתב החיד"א שאמרו על רש"י (מקורו משיי ה"ה ע"ה על רש"י): "כל פירושי צרפתה, השלך לאשפתא, חוץ מפרש"ן דת"א", ר"ל רש"י מפרש התורה.

ואטו כי וכולא אחרוב ואילו כשיר המעלות אשר לרבינו שלמה"ה, שדקדק וספר ומנה על כל אות ואות ואתן שכתבו עליו גדולי הראשונים כמלאכים, ורבינו הרמב"ן ז"ל (פסקתים פירושו ע"ה) של שבחים ואתן שכתבו עליו גדולי הראשונים כמלאכים, ורבינו הרמב"ן ז"ל (פסקתים פירושו ע"ה) בשבחו של רש"י הק': "פירושי רבינו שלמה נרות המנורה, עטרת צבי וצפירת תפארה, מוכתר בנמוסו במקרא במשנה ובמגרא, לו משפט הבכורה, בדבריו אהגה, באהבתה אשגה". ובסוף פר' מטות (מנחם ל"ג ע"ה) מתארו: "אוצר בלום לתורה הלהכות ולהגדות".

ורבינו הרמב"ן (ה"ה ע"ה) כתב על רש"י: "הושמעו יעמנו והחי יתן אל לבו ויבין תורה שלימה של רבינו שלמה אשר איזן וחקיק ותיקן אזנים לתורה ולשפותיו שמור דעת התורה נתבקשה ונתחדשה ונדרשה מפיו תורת אמת היתה בפיהו בשלום ובמישור הלך והעמיד לעולם רגל שלישי והגדיל תורה והאדיר, ע"כ. (הואל בקנה ע"ה ע"ה).

ונפלאים המה עדות רש"י על עצמו, בספר יחזקאל (מ"ג א) אחר שהאריך בציור תבנית הבית השלישי המקורה, סיים בלשון קדשו: "ואני לא היה לי לא רב ולא עזר בכל הבנין הזה, אלא כמו שהראוני מן השמים", ע"כ

ולחיבת הדברים אתיק שלשה כתובים הבאים כאחד בחכמת רבינו שלמה"ה, ה"ה דברי גאון ישראל וקדושו היעב"ן ז"ל (בספר אגדת נקיות עמ' ל"ג) אשר כתב לרב אחד בדורו (למנחם נקנה"ה ע"ה ש"ה מ"ה מערכת לל"ה פוסקים סי' ט' א"ה ט') "אך אשר עול רסן מפניו (וימונו ונאם המש"ה ע"ה) באמרו ר' פרישן ולא כתב דבריו להלכה, רע של ההעשה, כי לא דבר נכונה במשיח ה' מאור עיני הגולה רש"י ז"ל, דעביד לתורה דלא תשתכח מישראל, וכל דבריו קבלת אמת ולא חיו' בודאת ובורכא. ואם באמת רש"י אינו פסקן ברוב המקומות, שאינו ממלאכתו להאריך בבירור הפסק העולה מעיון הסוגיות, אבל בפירושו הענין והשמועה וכל שכן בביאור המלות והירואתם, אי כמורה מורה צדק על ישראל שותי מימיו הם... וכמדומה לא עמד לישראל מפרש כמותו מימות רב אשי, ע"כ. (אמנ העמיק: נענין שחסי היעב"ן מי נמארי בהקדמתו למס' אבות: של"ה כיון סכך (רש"י) בהם לענין פסק". גם הרדב"ז (ש"ס ח"א סי' קט) כתב: "יש בידו כלל גדול, כי רש"י מפרש הוא ולא פוסק, ויותר יש לסמוך על בעלי הפסק". וכן מן הבית יוסף (ח"א סי' י') כתב דרש"י מפרש הוא ולא פסקן. ועיין בשם הגדולים (ספ) ביישוב הענין, שבזמן כתיבת פירושו התכין לפסקו הלכה ולא למעשה, ולכן יש לסמוך יותר על רבותינו בעלי הפסק כהרי"ף הרא"ש והרמב"ם, וע"ע בשר"ה שם באורך).

ומרן הקדוש מצאנו ז"ע בתשו' דברי חיים (ח"א ח"א סי' ג) כתב בא"ד: "קבלתי ממו"ח (הגהון ע"ה) זל"ה שהי' גאון עולם, ומהגאון בעמ"ח ים התלמוד, והם סמכוני להורות ולדון, כאשר הי' אתי בכתובים, אשר ידוע שהם קבלו איש מפי איש עד רש"י ז"ל כידוע לכל, ורש"י ידוע

בבן אם מצינו בדברי רש"י ותוספות בהביאם דברי הירושלמי ממש' שקלים לא ציינו מקור מקומם טהור מאין שאבו דבריהם, הרי הראי' יותר מוכחת כי משונה הי' הירושלמי על מס' שקלים, ונקטוה בפשטות כחלק מלימודם שהי' חסר מן תלמודה של בבלי.

כדת מה לעשות

ממוצא דברים אנו למדים, כי אף שלא מצינו דבר מפורש איך היה נהוג בדורות שלפנינו בדבר קביעת לימוד מס' שקלים בתוך ש"ס בבלי, אך מאידך גיסא כבר נקבע כן בכל דפוסי הש"ס החל מדפוס הקדום בוויניציא בשנת ה'רפ"ג, עד ימינו אלה, והלומדים אצים להשלים את כולא תלמודא ולסיים את כל דברי התורה הזאת של תלמוד בבלי בלי חסרון וגרעון.

הכרעת כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א

ברי"ש ירחא דאדר השני תשע"ד (באלר משמיעין על ה"שקלים") נכנסו חברי וועד הנהלת "תורתך שעשועי" אל הקודש פנימה לכ"ק מרן אדמו"ר שליט"א, והציעו דברים שבכתב הני'ל וכל הטעמים והנימוקים והצדדים לכאן ולכאן. מרן שליט"א התבונן ועיין היטב בכל הראיות והוכחות המובאים מדברי רש"י ותוספות ברחבי הש"ס, ואף פתח גמ' מס' חולין

שהיה מונח על שולחנו ועיין בדברי התוס' דף ז' ע"ב (ד"ה ה"א פ"מ) שכתבו בלשון המדוייק "במסכת שקלים, ובמסכת דמאי בירושלמי" [שמס' דמאי הוה כנס "ירושלמי", ומס' שקלים נלי סס לוי], וייטב הדבר בעיני המלך.

אחרי עברו על כל צדדי הענין הביע כ"ק מרן שליט"א דעתו לקבוע לימוד מסכת שקלים במסגרת חבורת "תורתך שעשועי", ללמוד וללמד מקצוע נשגבה שכתורה אשר בצפייתנו צפינו לקיימה בעגלא ובזמן קריב בבנין בית הבחירה, וגדול תלמוד שמביא לידי מעשה שנוכה בקרוב לקיים המצוה בפועל ובמעשה ממש בבית מקדשינו ותפארתינו.

(אגב, באותה מעמד הציעו חברי הוועד שאלתם על סדר קביעת לימוד מס' ראש השנה במסגרת החבורה (במורף תשע"ה העל"ט), כי מטעם המבואר ברמב"ם (הנפולא נמו"ט נ"לס על המסכתות) שנו חכמים בלשון המשנה [וכן נדפס גם נ"ב דפוסי המסכתות] סדר המסכתות כזה: "יומא, סוכה, ביצה, ראש השנה, תענית", אך בפי העולם שגור ללמוד כלשון הזה ובסדר הזה "ראש השנה, יומא, סוכה".

כ"ק מרן שליט"א הורה ללכת בעקבי הצאן כאשר באמנה אתנו מימים קדמונים בסדר המקובל מאבותינו ורבותינו הק' דור דור, ללמוד על הסדר, ראש השנה, יומא, סוכה, ואחר כך להמשיך בלימוד מסכתות ביצה, תענית, מגילה וכו', ומשנה לא תזוו ממקומהי).

וזהב הארץ ההיא טוב (נ"לס"ט ז' ע"ב),

שאינ תורה כתורת ארץ ישראל (נ"ל ט"ז, ד' ויק"ר י"ג, ט')

פרק ב

תורת ארץ ישראל – ערכה של תלמוד הירושלמי

הש"ס כולו, ושוב ביררו היטב את כל דברי האמוראים, עד שבמשך ששים שנה סיימו עוד הפעם את כל מסכתות הש"ס בבירור אחר בירור וליבון אחר ליבון, ושוב הועלה את משנה התורה הזאת על ספר, ונקבעה לדורות עולם בתור "מהדורא בתרא של רב אשי", והיא התלמוד בבלי אשר בידנו.

וכך היא לשון הרשב"ם שם:

"...נמצא בתשובת רב האי, ובפירוש רבינו חננאל, רב אשי היה ששים שנה [וכמו שנתפס הנהגת רב אשי], ובכל שנה מחזר לימודו בשני חדשי הכלה ניסן ותשרי, ולכשהגיעו שלשים שנה סיים כל לימודו, וכן עשה בשלשים שנים אחרונים, ומהדורא קמא היינו שלשים שנים ראשונים, ומהדורא בתרא הן שלשים שנים אחרונים.

כאשר סיים רב אשי את חיבורו הנפלא "תלמוד בבלי", ראו כל חכמי ישראל כי רוח ה' דיבר בו ומאת ה' היתה זאת לקבוע הלכה כמותו בכל מקום ובכל זמן עד סוף כל הדורות, וכפי שרבינו הנשר הגדול הרמב"ם ז"ל (בהקדמתו לפירושי המשניות) הפליג בשבחה של תלמוד בבלי אשר עצם בנינה וסידורה הוא עד נאמן על רוח הקודש שהיתה שורה על רב אשי, ובלשונו הנחמד: "...וכשהשלים רב אשי לחבר חיבור התלמוד, על מה שהוא עליו, היה הפלגת חבורו, ועוצם תועלתו, לעד נאמן עליו, די רוח אלהין קדישין ביה"...

חידושי תלמוד הוא ספרו פתח עינים, שסידר דבריו מסכת ר"ה יומא סוכה, וזהו מנהג המקובל היום בתפוצות ישראל וכן נדפס בכל השס"ן, הן בש"ס בבלי והן בתלמוד ירושלמי. א. בגמ' שם מסיים: וסימנך (מהל"ס ע"ג) עד אבוא אל מקדשי אל אבינה לאחריהם. ופירש"י: מקדשי סימנא דרב אשי, אבינה סימנא דרבנא, לאחריהם סימן סוף הוראה. מתוך לחץ לטעום את טיב מלאכתם הנפלאה של שני מאורות הגדולים רבינו אשי, כפי שמתואר בלשונו ההוב של רש"י שם: "...עד ימימה [של רבנא וכו' ל"ג] לא היתה גמרא על הסדר, אלא כשהיתה שאלה נשאלת בטעם המשנה בבית המדרש, או שאלה על מעשה המאורע, בדין ממון או איסור והיתר, כל אחד ואחד אומר טעמו. ורב אשי ורבינא סידרו שמועות אמוראין שנהיי מלוות עלפניהם, וקבעו על סדר המסכתות, כל אחד ואחד אצל המשנה הראויה והשנויה לה, והקשו קושיות שיש להשיב, ופירוקים שראוים לתרץ, הם [רבינא וכו' ל"ג] והאמוראים שעמהם, וקבעו הכל בגמרא, כגון איתביה, מיתבי, ורמינהי, איבעיא להו, והתירוצים שעליהן, מה ששיירו אותן שלפניהן, ואתן [האמוראים] שאמרו [נמוות] עלפניהם הקושיות והתירוצין שעליהם לא קבעום בגמרא על סדר המסכתות והמשנה שסידר רבי [ונמתי' שאלו] אותן קשיות ומלוות נלמי מסדריה לפי המסכתות, ובאו רב אשי ורבינא וקבעום", עכ"ל רש"י הקדוש.

בבי תרי ותלת על ערכה של תלמוד הירושלמי לעומת תלמוד בבלי

רבינא ורב אשי סוף ההוראה

מנויה וגמורה מפי חכמי התורה כי להלכה נקבעה "תלמוד בבלי" לדורות עולם לנכס צאן ברזל של כלל ישראל, כפי אשר קורא הדורות כבר הועיד מראש את שני האמוראים הקדושים רבינא ורב אשי למשימה נשגבה זו לערוך קביעת ההוראה, כמו שאמר האמורא שמואל (נ"ל ט"ז) שבעצמו ראה את ספרו של אדם הראשון (פירש"י, שהלאה הקצ"ה ד"ב ד"ב וסופריו, ד"ב ד"ב ודו"ש"ו, ד"ב ד"ב וד"ב"ו), והיה כתוב שם בין השאר: "רב אשי ורבינא סוף הוראה".

על האמורא הקדוש רב אשי מסדר ש"ס בבלי, אמרו חז"ל (גיטין נ"ג) וסנהדרין (נ"ג) "מימות משה ועד רבי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד", וכן "מימות רבי ועד רב אשי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד". וברש"י שם: "תורתך וגדולתן של ישראל באדם אחד, שאין בישראל גדול בתורה ובעושר כמותו".

סדר הלימוד בישיבתו במתא מחסיא מתואר במס' בבא בתרא (דף ק"א), שהיו לומדים את כל מסכתות הש"ס במשך שלשים שנה עם כל העמקות והבירור שלהם ונקבע בספר "מהדורא קמא דרב אשי", ואחר אותם שלשים שנה של עמל התורה, התחילו שוב ללמוד מחדש את

כו כא.

(מלך נ"טא מנלמי מקום לומר כי לפני רש"י ה' רק מסכתות נודות מסיועלמי, וכן ל"ג מנדינו נפירשו ע"פ ד"ה"א ט"ז ל"ג) ה' הגדולה וגו', שביאר הכתוב בטוב טעם (אשר מלוי מלוי ל"ג) ומסיים: כך פי' לי רבי אלעזר ב"ר מאיר ב"ר יצחק מאורליני"ש, וכן "בהגיגת ירושלמי כמדומה לי", ע"כ. ומלשון 'כמדומה לי' יש להסיק כי לא הי' מצוי אצלו כמו מסכתות הבבלי. אמנם יש המייחסים פירוש על דברי הימים שאינו מרש"י עצמו, [כמו שכתב המה"ר (שה"ע ערך רש"י): רש"י פירש תנ"ך, אך פירוש דברי הימים אינו מרש"י], וא"כ נפל פיתא בכירא).

בג. אדונינו הרמב"ם ז"ל בהקדמתו לפירוש המשניות (המלך הש"ס) פירט סדר המסכתות של סדר מועד בסדר הזה: שבת, עירובין, שקלים, יומא, פסחים, סוכה, ביצה, ר"ה, ו"ל: וסידר כפורים (וימא) אחר שקלים... והקדים סוכה לביצה... ואחר ביצה דיבר על ראש השנה, ע"כ. והתוס' יו"ט בפתחה לפירושו על משניות בענין סדר הרמב"ם כתב: "כי נראה שכן קבלם". אמנם רבינו המאירי ז"ל בהקדמתו לבית הבחירה כתב שהגאונים הנהיגו ללמוד סדר אחר, וז"ל: "...יחייב הסדר להתחיל בכיור המועדות הפרטיים, ויתחיל בראש השנה, על משענת הלשון השגור לבני אדם לקרותו ראש לכל עניני השנה, ויסדרם אחר זה רצופים, כסדר [שסס] באים זה אחר זה, ראש השנה, ואחריו יומא, ואחריו סוכה". וכן כתב הגאון חיד"א ז"ל בספר

או רובם, והם ששמעו הקבלה בעיקרי התורה כולה, דור אחר דור עד משה רבינו עליו השלום."

ובלשון הזה חזר הרמב"ם על דבריו גם בהקדמתו המתוק לפירוש המשניות, וז"ל:

"ובשמתו כל החכמים ע"ה, שהאחרון מהם היה רבינא ורב אשי, והתלמוד כבר נגמר, וכל אשר קם אחריו, היתה תכלית כוונתו, וכל מאודו, להבין דבריהם שכתבו בלבד, ועליו אין להוסיף, וממנו אין לגרוע."

ובתוקף משנה על קביעת תלמוד בבלי כפסק והלכה, בלי ליתן יד אף לגדול שבגדולים לחלוק על דברי התנאים והאמוראים שבמשנה ובתלמוד הבבלי, כתב מרן רבי יוסף קארו ז"ל הבית יוסף, בספרו כסף משנה על הרמב"ם (פ"ג מה"ל ממ"ה ה"ה) וז"ל:

"...מיום חתימת המשנה קיימו וקבלו שדורות האחרונים לא יחלוקו על הראשונים, וכן עשו גם בחתימת התלמוד, שמיום שנחתם לא ניתן רשות לשום אדם לחלוק עליו."

עוד אחת נביא, דברי המהר"ל בדבריו הנפלאים הנזכרים לעיל, שממשיך לחרוז חרוזים על קביעת וקבלת תלמוד בבלי של "שני המאורות" רבינא ורב אשי, אשר אחר פטירתם נחשכו "המאורות" היא אש של תורה, ומאז לא יהין איש את ידו ואת רגלו לשנות או לחסור ולגרוע מדבריהם, ונאלצו חכמי הדורות אחריהם להביא "אש מן ההדיוט"... וכך היא לשונו הנפלא (ספ):

"...וכאשר שני הכוכבים אלו בצרור החיים נקשרים / ומעולם השפל נסתרים / ומאז התלמוד נחתם / ובעד כל אור יחתום / ונבנוי לב כלו ויתום / ומאז באו הגבורים כאנשים חכמי חרשים / אור מן ההדיוט היו מגישים / כי אין עוד אור בשמים / כי ננעל מעיין החיים / ויבש הנהר היוצא מעדן / אשר הי' זמן ועדן..."

מאז ועד היום הזה נשארה "תלמוד בבלי" כמקור הלימוד וההוראה לכל בני ישראל לדורותם, להבין אמרי בינה דברי חכמים וחדותם, באהבתה תמיד ישגו, ובדבריו בערגה יהגו, ככסף בתקשנה, וכמטמונים תחפשנה, נערים וישישים, בסתרי אמריה משתעשעים, יום יום אותה ידרושון, ודעת דרכיה יחפוזון, לרזון ולהורות, טמאות וטהורות, ולרצון שנת עינם נדדה, באהבה עזה לתורה ולתעודה, כל היום היא שיחת עמך בית ישראל בכל מקום בארץ ובגולה, כי הם חיינו ואורך ימינו ובהם נהגה יומם ולילה³.

אזכור דארץ ישראל מחכים – תלמוד הירושלמי

כמה דורות קודם חתימת תלמוד הבבלי - לערך כמאתיים שנה אחר חורבן בית שני - האיר ממזרח צדק, הלא הוא האמורא המפורסם רבי יוחנן, ובבית מדרשו שבטברי סידר את התלמוד הירושלמי, וכמה דורות מאמוראי ארץ ישראל הוסיפו עוד הלכות לבנין התלמוד הירושלמי, בעיקר בהלכות שקיבלו מרבי יוחנן ראש לחכמי ארץ ישראל.

לפי שנתחבר התלמוד הירושלמי בארץ ישראל, אנו רואים בה כי לשונה היא יותר קצרה מלשון התלמוד בבלי, וכמליצת לשון חכמינו ז"ל (פ"ק ו): "האי תנא ירושלמי הוא דתני לישנא קלילא"⁴, והיא בבחינת "די לחכימא"... חסרים בו גם הרבה מושגים הרגילים שיחלקו בין הענינים, ושעל פיהם נדע שכאן עוברים מענין לענין. ויפה אשר הגדיר רבינו

ב. רבים וטובים נלאו לפרש דברי הגמרא במס' סנהדרין (דף טז, ה), על הכתוב במגילת איכה (י) במחשכים הושיבני כמתי עולם, אמר רבי ירמיה זה תלמודה של בבל, דלכאורה תמוה אין יכנו חז"ל את תלמוד בבלי לחושף חלילה. ומתאמרי בזה אימרא קדישא מהרה"ק הרבי ר' בונם מפרשיסחא ז"ע, שכן היא פירוש דבריהם הקדושים, "במחשכים", בזמן שמצויים אנו בתוך מחשכי הגלות, ורצה הקב"ה שנוכל גם שם להתקיים ולהחזיק מעמד, ולכן "הושיבני", נתן לנו הכורא יתברך ברחמי המרובים את התלמוד הבבלי שהוא "תורת ה' תמימה משיבת נפש", ובוהו השיב לנו אור לכל הדורות, עכדה"ק והדברים עתיקים.

ג. כן כתב הרמב"ם (הקדמתו לפ"ה), אחר שתיאר מלאכת רב אשי בסידור מסכתות הבבלי: "וכן עשו חכמי ארץ ישראל, מה שעשה רב אשי, כתבו התלמוד הירושלמי, והמתברר הוא רבי יוחנן". וכדבריו חזר (הקדמתו לפ"ה): "ור' יוחנן חיבר הגמרא הירושלמית, בארץ ישראל, אחרי חורבן הבית".

ד. אף שתלמוד הירושלמי לא נתחבר בירושלים אלא בטברי, קראוהו בשם "ירושלמי", משום שעיקר הלכות היו מהמסורות שבידם ממה שנתלבן ונתברר בירושלים עוד קודם חורבן הבית, או משום חשיבותה של ירושלים. ויש לציין דבר פלא, כי הגאולה העתידה תתחיל דוקא מהעיר טברי, אשר שם יוסד תחילה בית דין הגדול, ומשם הוא יעבור לירושלים, כלשונו של רבינו הרמב"ם (פ"ד מה"ל סנהדרין ה"ה): "בתחילה כשנבנה בית המקדש היו בית דין הגדול יושבין

בסוף דבריו מסכם הרמב"ם את השתלשלות העתקת השמועה של תורה שבעל פה בכל הדורות, החל ממשה רבינו ע"ה ועד לרב אשי, דרך תקופות השופטים, הנביאים, אנשי כנסת הגדולה, התנאים, והאמוראים: "...נמצא, מרב אשי עד משה רבינו ע"ה, ארבעים דורות. ואלו הן: רב אשי מרבא, ורבא מרבה, ורבה מרב הונא, ורב הונא מר' יוחנן ורב ושמואל, ור' יוחנן ורב ושמואל מרבינו הקדוש וכו'... ודוד משמואל, ושמואל מעלי, ועלי מפנחס, ופנחס מיהושע, ויהושע ממשה רבינו, ומשה רבינו מפי הגבורה. נמצא "שכולם מה' אלהי ישראל".

מן הראוי להביא דבריו הנפלאים בסגנונו המיוחדת והמתחזרת של רבינו המהר"ל ב"דרוש על המצוות", שמתאר את התפקיד הגדול והמיוחד של "שני המאורות" רבינא ורב אשי בשמי היהדות, באמצעות מליצה נפלאה:

"...שני המאורות רבינא ורב אשי נמשלו לשני צירי השמים / אשר צבא השמים עליהם קיים / על פיהם יסעו מסבכים ומנהיגים כל צבאיהם / מסדרים הכוכבים במשמרותיהם / כן אלו האדירים / צבא התלמוד נסמך עליהם / על כן 'צירי השמים' שמותיהם / המה יישבו החכמים במערכת מלחמותיהם / מערכה מול מערכה / בכל הלכה והלכה / אלו שני החכמים הגדולים / כהלכה היו משיבים ושואלים / סדרו התלמוד ובאמונה היו פועלים / מכל מכשול המסילה היו מסקלים / והבלתי נכון שוללים / על כן עד צבא השמים מגדילים.

תלמוד בבלי – תורה חתומה ניתנה

אחר שנשלם תלמוד בבלי, אשר מר "רב אשי" חתים עלה, תורה חתומה ניתנה לנו, והתקבל התלמוד הבבלי כמקור ההלכה והפסק בכל תפוצות ישראל, ואין כח ביד שום חכם כארזים לחלוק עליה, וכפי שהגדירו רבותינו הראשונים דכללא קיימא לן בכל מקום הלכתא כבתראי, וכיון שבעת חתימת תלמוד הבבלי וקביעת ההלכה בו, נידונו כל הדינים והסברות, ובתוכם גם אלו שבתלמוד ירושלמי שהקדים את הבבלי בכמה דורות, על כן הלכתא כתלמוד בבלי ומינה לא נווע, ואף באותן המקומות שהירושלמי מחמיר יותר מן הבבלי נקבעה ההלכה כשיטת הבבלי, וכך כותב רבינו הר"ף (פלהי מס' עירובין) כשהוא מכריע להלכה כשיטת הבבלי להיתר, נגד דעת הירושלמי שהיא לאיסור, וז"ל:

"ביון דסוגיין דגמרא דילן [הבבלי] להתיירא, לא איכפת לן במאי דאסרי בגמרא דבני מערבא [הירושלמי], דעל גמרא דילן סמכינן, דבתרא הוא, ואינהו [חכמי הבבלי] הוי בקיעי בגמרא דבני מערבא [הירושלמי] טפי מינן [מאסרי הפוסקים], ואי לאו דקים להו דהאי מימרא דבני מערבא לאו דסמכא הוא, לא קא שרו ליה אינהו, עכ"ל רבינו הר"ף."

כעין דבריו כתב רבינו הרמב"ם ז"ל (הקדמתו לפ"ה) וז"ל:

"...כל הדברים שבגמרא הבבלי, חייבין כל ישראל ללכת בהן, וכופין כל עיר ועיר וכל מדינה ומדינה לנהוג בכל המנהגות שנהגו חכמי הגמרא, ולגזור גזירותם וללכת בתקנותם, הואיל וכל אותם הדברים שבגמרא הסכימו עליהם כל חכמי ישראל, ואותם החכמים שהתקינו או שגזרו או שהנהיגו או שדנו דין ולמדו שהמשפט כך הוא, הם כל חכמי ישראל,

הרשב"ש באחת מתשובותיו (סי' נ"ח): "ודרכו של הירושלמי קצרה וקלה, דארעא דישראל מחכים..." וכך גם כותב רבי בצלאל אשכנזי ב"שיטה מקובצת" (מנחות ע"ב): "בני ארץ ישראל טבע הארץ מסייע להם, משום דארץ ישראל מחכים".

אין תורה כתורת ארץ ישראל: "קדושת הירושלמי רבה מהבבלי"

אמנם האף אמנם שנתקבל התלמוד הבבלי כמקור ההלכה וההוראה בקרב בית ישראל לדורות עולם, אך בנוגע לעצם עצמותה ומהותה של תלמוד הירושלמי מצאתי דברים נפלאים מאת הגאון הנצי"ב מוולוז'ין ז"ל בפירושו "העמק דבר" (שמות ל"ו, ב), אשר תגלה לנו באור בהיר רב ערכה וקדושתה הרוחני של תלמוד הירושלמי, שהיא בבחינת "גלוי וידוע שאין כמותו, אלא שלא יכלו לעמוד על סוף דעתו"...

הגאון הנצי"ב ביאר בזה ענין עמוק נוסף, ומחמת חיבת ההבנה אביא את דבריו המתוקים במילואם ויראה הקורא וימצא נחת.

בתחילה מביא שאלת האבן עזרא (שמות ע"ט) על דברי גאון שכתב דלוחות השניות מכובדים יותר מן הראשונות, כי השניים נתנו ביום קודש וביום הכפורים, ולא כן הראשונים, כי הם ירדו ביום י"ז בתמוז וביום חול, והראשונים נשתברו. והראב"ע כתב עליו "ואלה כדברי חלום לא מעלין ולא מורידין".

משיב עליו הנצי"ב בהבדל העמוק והשינוי שישנו בין הלוחות הראשונות ללוחות אחרונות, למרות שקדושת הראשונות גדולה יותר, בכל זאת מעלת לוחות השניות גדולה יותר. כך גם לענין עדיפות התלמוד הבבלי על הירושלמי: אף שקדושת הירושלמי רבה יותר, משום שנתחבר בארץ ישראל, וכתוב (ישעי' ג, א) "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים", ונאמר (בראשית ג, יג) "וזהב הארץ היא טוב", "שאינן תורה כתורת ארץ ישראל" (ב"ר טו, ז, ויק"ר י"ג, ט). בכל זאת גדולה מעלת הבבלי [ומקצתה ההבנה ממוספת], משום שדומה היא ללוחות השניות.

ובזה משיב הנצי"ב על שאלת האב"ע:

דבאמת דברי הגאון לאו דברי ריק הן, והלוחות הראשונות מכובדות יותר מן האחרונות, ויסוד לזה איתא במדרש (שם"ר ג, ט) שמאלו תחת לראשי, אלו לוחות הראשונים, וימינו תחבקיני, אלו לוחות השניים. והכי איתא גם כן בשמות רבה (מ"ו, א) הדא הוא דכתיב (ספ"ט ק"ט, ע"ב) "טוב לי כי ענית למען אלמד חקך", לטובתו של משה נתענה ק"כ יום כו', אמר הקב"ה: נצטערת, חיך שאין אתה מפסיד. בלוחות הראשונות לא

היה אלא עשרת הדברות, ועכשיו שנצטערת אני נותן לך מדרש הלכות ואגדות וכו'. והכוונה בכל זה, דבלוחות הראשונות לא ניתן כח החידוש, אלא מה שקיבל משה, דיוקו המקראות והלכות היוצא מזה, אבל לא לחדש דבר הלכה על ידי י"ג מדות וכדומה, היות התלמוד. ולא היה תורה שבעל פה אלא דברים המקובלים מפי משה, ומה שלא היה מקובל היו מדמים מילתא למילתא. אבל בלוחות השניות, ניתן כח לכל תלמיד ותיק לחדש הלכה על פי המדות והתלמוד, אלא שמתחילה לא עסקו בזה אלא משה וזרעו. ובערבות מואב הוכיח משה לישראל שיקבלו זה הדרך... וכל זה היה העגל סיבה לזה שנגזר "וביום פקדי ופקדתי" וגו' (שמות ל"ג, ז), ומשום הכי הגיע בגזירת מרגלים גלות ופיזור בארצות. והיא סיבה מכרחת לפלפולה של תורה מצד שני טעמים, היינו מצד שמירת האומה ומצד שמירת ההוראה בישראל.

ומזה הטעם עצמו צוה הקב"ה שיהיה הלוחות השניים בפסול ידי משה, לא משום שלא זכו למעשה אלהים, אלא להורות דהלכה המתחדשת בכח לוחות הללו, היא שותפות של עמל האדם בסיעתא דשמיא, כמו עצם הלוחות שהיה מעשה משה וכתבת הקב"ה. והיינו מה שאמרו חז"ל (ק"י ג, א) דאפילו מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש היה בלוחות. והכוונה שבכח לוחות השניות היה נכלל הכל.

וב"ז זה דברי גאון, דבזה הפרט היה לוחות שניות מכובדים מן הראשונות. דאף על גב שקדושת הראשונים היתה נעלה מהם, וממילא אלו לא נשברו היה נוח להגיע להוראה על ידי סברא ודמוי מילתא למילתא יותר מכאשר נשברו, אבל כאשר נתקלקלו, והננו נצרכים להיות יגיעים ולשנן חרבה של תורה, לזה מסוגל יותר לוחות אחרונות.

מעתה ממשיך הנצי"ב בדימוי תלמוד הבבלי והירושלמי לעומת לוחות השניות לעומת הראשונות:

ובדומה לזה היו אחר כך שני התלמודים, דהירושלמי קדושתו רבה מהבבלי, כאשר נעשה על ידי אמוראי קמאי, וכמאמר רבא בשבת (ק"ג ע"ב) "אנא בהדי תרגימנא דסבי למה לי". הרי הודה שקדושת הראשונים יותר לכוין את האמת. וגם כי קדושת ארץ ישראל היה מועיל, מכל מקום הרי ידענו דכח תלמוד בבלי מכובד מהירושלמי, ואף על גב שנקרא (סנהדרין כ"ד) במחשכים הושיבני (כ"ב ג, א) זה תלמוד בבלי, מכל מקום אינו לגנאי ח"ו, אלא כוחה הנפלא להאיר הלכה אפילו במחשכים, היינו בכבל וחוץ לארץ שאין בה אור ארץ הקודש, ולולי כח התלמוד בבלי לא הגענו לאור ההוראה שם, ומעין זה בבחינה עליונה, היה הכדל בין לוחות ראשונות לאחרונות".

צחות ניב שפתינו ישולם פרים

(מוסף לפרכת שקלים)

פרק ג

ונשלמה 'שקלים' שפתינו – "כל העוסק בתורת שקלים כאילו הביא..."

יחשב לפני הבורא כל כאילו קיים המצוה בפועל במקום המקודש, ומהראוי לבקש מחילה מהש"י על ההתרשלות הלימוד והעיון במצוות, ועל אשר לא שם לבו אל דבר ה' היינו רמזי המצות, וישוב אל ה' וירחמהו וימהר לשכון כבוד בארצינו".

קחו עמכם דברים

ובאמת כבר מימות עולם נתקן להזכיר מענין הקרבנות בסדר התפלה כדי לקיים ונשלמה פרים שפתינו, כמו שכתב רש"י (וימ"ל ל"ו) שהיה מנהג השליח ציבור לסדר בתפלתו של יום הכפורים סדר עבודותיו של כהן גדול על שם ונשלמה פרים שפתינו. וכ"כ החרדים (פ"י ס"ו ל"ו):

בבקיאות והשקפה של תורה. אחר פטירת זו' השיא את בת הגאון בעל ערוך השולחן ז"ל. חיבר ספרים המפורסמים באהלי תורה, העמק דבר עה"ת, דבר העמק על נ"ך, מרומי שדה על הש"ס, שו"ת משיב דבר, אמרי שפר על הגדושי"פ, העמק שאלה על שאלות דרב אחאי גאון, ברכת הנצי"ב על המכילתא, רנה של תורה על שה"ש, ועוד. בימי אף פירסם קונטרס 'דבר השמיטה', בה הוא מברר כי שביעית בזמן הזה מן התורה, ואין למכור אדמת ארץ ישראל כדי להפקיעה מקדושת שביעית. נפטר כ"ח מנחם אב תרנ"ג לפ"ק ומנו"כ בעיר ווארשא.

ונשלמה פרים שפתינו

עתה בהגיענו להזדמנות זו להכנס בשערי ירושלים, ונבחר לנו נחלתנו לעסוק בתורת מעשה השקלים שנחשב לנו כאילו קיימנו המצוה בפועל בבית מקדשינו ותפארתינו, כמו שאמרו ז"ל (מנחות ק"ב) כל העוסק בתורה כאילו הקריב וכו', ולמדוהו מן הכתוב (ספ"ט י"ג א) ונשלמה פרים שפתינו, מן הראוי להעתיק דבריו המלהיבים של ספ"ה"ק דרך פקודיך (מנ"ה א) וז"ל"ק:

"אפי"ו בזמן הזה שאין לנו לא זבח ולא מזבח, הנה בעוסקו בלימוד המצוה לקיים ונשלמה פרים שפתינו, בשומו כל אלה לנגד עיניו,

הגאון הנ"ל הוא ירושלמי-אידי, כי הוא בקי נפלא בכל התלמוד הירושלמי, ולכן גם הוא השליך מעל פניו את שני היודיין... ודפח"ת.

ו. ראה אודותיו לעיל הערה י'.
ז. הגאון רבי נפתלי צבי יהודה ברלין ז"ל (נפ"ט י"ט) היה חתן הגאון רבי יצחק מוואלאזין (המט"ט י"ג א"ע"ג) ז"ל ראש ישיבת וואלאזין, ואחר פטירת חותנו נתמנה כממלא מקומו כאב"ד ור"מ בבית התלמוד הגדול ישיבת עץ חיים דוואלאזין, והיה מגדולי התורה המפורסמים בדורו

שקראנו יתברך בנים כדכתיב (דברים טז ב) בנים אתם לה' אלהיכם, לכן צריכין לכבד אבינו שבשמים, ואיזהו כבוד, על דרך שאמרו באביו דבשר ודם (קדושין לב). מאכיל ומשקה ומלביש, ואמרו ז"ל (וזהו פ"ג טז) ישראל מפרנסים לאביהם שבשמים, והיינו דכתיב (במדבר כג ט) את קרבני לחמי, וזה הכבוד נקיים בקריאת הקרבנות על דרך ונשלמה פרים שפתינו, ע"כ.

ביפורד זה כתב באבן עזרא בכתוב (תהלים קמ"ג ט) תכון תפילתי קטורת לפניך, קטורת תחסר מלת כ"ף, כקטורת לפניך, שהוא כמו ונשלמה פרים שפתינו, דהאמירה תחשב כקטורת ממש. וכזה פירש ברבינו בחיי (פ"ר פ"ט) הכתוב (שמות טז ב) וזה הדבר אשר תעשה להם, דהיה ראוי שיאמר וזה אשר תעשה להם כמו שאמר בסמוך (שם טז) וזה אשר תעשה על המזבח, והוסיף מלת 'הדבר', לפי שהפרשה הזאת פרשת הקרבנות רמז לעתיד, כי מי שאין לו קרבן יביא הדברים ויתכפר לו, וכענין (סו"ט טז) קחו עמכם דברים, ונשלמה פרים שפתינו, במקום פרים שפתינו"א.

כל מצוה כשארם לומד בתורה כאילו עשה

ובודאי לא רק על הקרבת הקרבנות אמרו שהעוסק בלימודה נחשב כאילו הקריב, אלא על כל מצוה שבתורה שהיתה נהוגה רק בזמן הבית נחשב להלומד כאילו קיים, כלשון קדשו של רבינו האוה"ח הק' ז"ע (פ"ר נמקו"ט פ"ג טז) דכל העוסק בפרשת עולה כאילו הקריב וכו', "ולא זה בלבד, אלא כל מצוה ומצוה שאינה בפרק השג יד, כשארם לומד מצוה בתורה כאילו עשה"ב.

"דוקא הלימוד בעיון ועסק נחשב כאילו עשה"

אמנם אמירת הפרשיות במקום מעשה השקלים והקרבנות לאו הכל שוין בה, כמו שהאריך בהקדמת ספה"ק דרך פקודין (פ"ג טז) דדוקא למי שלא חלק לו הש"י בבינה מקיים ענין הקרבנות באמירת פרשת הקרבנות במוספין לבד, "אבל מי שהוא בעל דעה והשכל, יעסוק בדיני הקרבן, שכן אמרו ז"ל (מנחות ק"ג) כל העוסק בתורה עולה כאילו הקריב וכו', ומאומרם כל העוסק וכו' ולא אמרו כל האומר, משמע דוקא עסק ועיון, וכן אמרו"ל (שם) בפסוק (מלאכי ב טז) ובכל מקום מוקטר ומוגש לשמי, אלו תלמידי חכמים העוסקים בהלכות עבודה", עכ"ל"ק.

כל יומא זמניה היא

ואם יאמר האומר כי דוקא בהגיע הזמן המיועד להקרת הקרבן או קריאת הפרשה בזמן הזה - כפי תיקון חז"ל לקרוא בשבת פרשת שקלים - נחשב לו כאילו עשה, אך לא כן כתב בדרך פקודין (שם פ"ג טז), כי שילום שפתים בלימוד הילכתא בתורה אינה מצוה שהזמן גרמא ביום מן הימים דוקא, וז"ל"ק:

"הגם דדבר בעתו מה טוב, ועיקר המכוון לעסוק בכל קרבן דוקא בזמנו, עם כל זה גם שלא בזמנו בעסוק האדם באיזה דיני הקרבנות... דמה שהבטיח השי"ת לאברהם (פסוק טז) כל העוסק בתורה וכו', הוא אפילו שלא בזמנו, דלא בעינן דומה בדומה בזמן, דאם כן גם מקום ניבעי, שיאמרו ויתעסקו דוקא במקום המקודש, וזה ודאי לא בעינן, דהרי דרשו מפסוק (ה"ט) ובכל מקום מוקטר ומוגש לשמי, אלו ת"ח העוסקים בהלכות עבודה בכל מקום מעלה אני עליהם וכו', וגם כן כהן לא בעינן, דהרי סתם אמרו ת"ח העוסקים וכו'. ונראה דכן הוא דעת הטור (פ"ר ט"ז ס"ג) דכתב פרשת הקרבנות טוב יותר לאמרה ביום, לא כתב אלא 'טוב יותר' לאמרה ביום, דודאי דבר בעתו מה טוב, אבל אם יאמר גם בלילה יוכל לומר יה"ר.

משה זוקף את ראשם - 'כתר' יתנו לך

ודבר נורא כתב בספה"ק פרי צדיק (פ"ר שקלים פ"ג ט) במעלת לימוד עסק פרשת השקלים, ואלו דבריו:

מצינו בחז"ל (מנחות ט"ג פ"ג) "וכן משה למד תורה וכו', ופרשיות שקורין בהם בכל שבת וכו', והם מזכירין אותו בכל פרשה ופרשה,

ובפרשת שקלים אמר משה לפני הקב"ה, רבונו של עולם משאני מת אין אני נזכר, אמר לו הקב"ה חייך כשם שאתה עומד עכשיו ונותן להם פרשת שקלים ואתה זוקף את ראשך, כך בכל שנה ושנה שקוראין אותה לפני כאילו את עומד שם באותה שעה וזוקף את ראשך, ע"כ. ולכאורה למה לא הרגיש משה בפרשת הקרבנות או בפרשת שמן המשחה שאינם נוהגין גם כן אלא בפני הבית, וכן יש כמה פרשיות שלא נהגו רק לשעתם באותו דור ולמה לא שאל עליהם.

אך המכוון בזה שבודאי לא שאל על שום פרשה שאינה נוהגת, אך שאלתו על פרשת שקלים דוקא, דאיתא בפסיקתא רבתי (פ"ר ט) כיון שירד משה לקראת ישראל וראו אותו דבר מעולה ומשובח היינו הקרני הוד וכו', היה רע על ישראל, אמרו אנחנו בירידה וכו', ואף אתה משה היית עצמו וקרניו של משה זקוף וקרניו שפלות, מיד בא משה אצל הקב"ה וכו', אמר לו הקב"ה לך רומם ראשם וכו', אף אני אזקוף ראשם של בניי כי תשא וגו'. והיינו דכמו משה רבינו מחזיר בכל שבת הכתרים דמתן תורה לישראל (פ"ר ט"ז ע"ג פ"ג ט), כן בשקלים כשזוקלין השקלים אף שהוא בחול, משה רבינו ע"ה מחזיר להם הכתרים, ואז השם יתברך זוקף את ראשם על ידי משה רבינו. שעל ידי השקלים שבאו לכפר על עון העגל (מנחות ט"ג פ"ג ט"ז), ובחטא העגל פרקום לכתרים דמתן תורה וזכה משה ונטלן (שם פ"ג ט), וכיון שניתקן החטא על ידי השקלים, מחזיר להם משה רבינו ע"ה הכתרים דמתן תורה אף בחול, דבשבת בלא זה גם כן משה רבינו ע"ה מחזיר הכתרים לישראל, וכזה זוקף משה את ראשם ומרים קרן ישראל.

ובביאור הענין ממשיך בפרי צדיק שם:

"שהלא כל אחד מישראל יש לו חשק ורצון לקיים בפועל, ואם היה מקדש בודאי היה כל אחד מישראל מוציא כמה הוצאות שיבוא שקלו לירושלים, מזה החשק נעשה שקלים ממש, והשי"ת יכול לעשות מחשק ישראל ומרצונם לקיים מצות שקלים, ועושה מזה שקלים ממש, ואלהיה לוקח מהם ועושה תרומת הלשכה כמו שהיו עושין בזמן הבית, וקונה בהם קרבנות ומקריבן, וכמו שאמר הרמ"ע ז"ל, וממילא נוהג השקלים אף בזמן הזה. ואדרכא החשק בזמן הזה ביותר ממה שהיה בזמן הבית כנודע, ונעשה מהחשק שקלים ממש, ומהם באים הקרבנות", עכ"ל"ק.

ושקל אשא בבית נכון ונישא

עוד מעלה יתירה מצינו בעסק ולימוד נתינת שקלי הקודש בזמן הזה שסגולתה לקרב הגאולה, כמו שכתב בשו"ת בית הלוי (פ"ג ט"ז ב) בפירוש המדרש (ויק"ר טז טז) ישלח עזרך מקודש (תהלים ט א), מקידוש מעשים שיש בידך, ומציון יסעודך, מציון מעשים שבידך:

הבוזנה דיש כמה מצות שלא שלט בהם יד הגלות להמעטים, כמו מצות צדקה לעני, ואדרכא עתה בגלות היא יותר גדולה מבקודם, שהעניים דחוקים יותר ונצרכים יותר, וגם המעט שנותן נחשב להרבה עתה יותר מקודם כשהיו ישראל בארצם, וכדומה כמה מצות, ויש מצות דעתה בגלות אי אפשר לקיים בשלימותם ותכליתם, כמו כל המצות שהיה בבית המקדש דוקא, דבעו"ה אין בידינו לקיימם, ולא נשאר לנו מהם רק זכר מהם, וכמו תפלה שהם זכר להקרבן, והם בבחינות ציון והכנה שנוכל לקיימם לעתיד לבוא. וזהו שחלק המדרש לשני אופנים, קידוש מעשים שבידך וציון מעשים שבידך, דקאי על השני אופני המצות שזכרנו.

והנה עזר וסעד גם כן הם שני עניינים חלוקים, דעזר פירושו ישועה גמורה, וכמו מי שהוא בצער והשי"ת עוזרו ומוציאו ממנה לישועה, וסעד הוא פחות מזה, והוא רק משענה והוספת כח לסבול היסורים שיש לו עד שיגיע הזמן שיכלו היסורים, וכמו שאמרו (שם ט"ז ב) הקב"ה סועד את החולה שנאמר (תהלים מא טז) ה' יסעדנו על ערש דוי, דהפירוש הוא שנותן לו כח לסבול היסורים שלא יכלו אותו חלילה, ונותן לו כח עד שיגיע הזמן שינצל מהם. וזהו שאמר הכתוב ישלח עזרך מקודש מקידוש מעשים שבידך, דבזכות המעשים שהם בתכליתם וקדושתם תזכה להעזר

אם פגע בך היצה"ר שתחטא כשכיל לעשות תשובה, מושכהו לביהמ"ד, דהיינו שיוכל לקיים בלימוד המצות תשובה, ודפ"ח.

ב. בזה מפרש באוה"ח"ק שם הכתוב (ויק"א טו א) אם בחקותי תלכו ואת מצותי וגו', אותם שאין מציאות לעשותם, 'תשמרו', תהיו מחכים אותם מתי יבואו לידכם לעשותם, ומעלה אני

א. **בענין** "ונשלמה פרים שפתינו" בקיום המצוות, מובא פנינה נאה בשם הגה"ק בעל החי" הרי"ם ז"ע (שם שפ"י ק"ט, ע"ג פ"ט פ"ג ט) דממה שאמרו רז"ל (מנחות טז) כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה, אם כן גם העוסק בתשובה כאילו עשה תשובה והוא בכלל ונשלמה פרים שפתינו. וזהו מה דאיתא (פ"ט טז) אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש, היינו

לגמרי, ומציון יסעודך, דזהו מדה כנגד מדה, דזכות המצות שהם בגדר ציון והוא הכנה כדי שיוכלו לקיימם כתיקונם לעתיד לבוא, תזכה שיהיה לך כח בזמן הגלות ותזכה להגאל לעתיד לבוא.

”והיינו דתנן”...

דבר נחמד כתב בס' אלף כתב, להגאון רבי יצחק ווייס זצ”ל אב”ד ווערבווי, (אות ספ”ד):

שמעתי מהג”ר יאקב יוסף (י”י) וו”ן, לפרש דברי הגמרא (מגילה י:): “גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל, לפיכך הקדים שקליהן לשקליו, והיינו דתנן באחד באדר משמיעין על השקלים”. הענין שבזמן הזה שאין לנו שקלים גמורים, יכולים לקיים מצוה זו, רק על ידי לימוד מסכת שקלים, וזה רמזה הגמרא “והיינו דתנן”, במה שאנו שונים ולומדים מסכתא זו, בזה מקיימים נתינת השקלים עתה בזמן הזה, ע”כ.

שקל הקודש כפול היה

ולפיכך הדברים נביא הערה נכונה ומאירה בכוונת לימוד מס' שקלים שראיתי הלום בס' אור החמה בפתיחת חידושי למס' שקלים, בהקדמת טעם למה סידר רבינו הקדוש מס' שקלים בסדר מועד, אף דלכאורה עיקר הבאת השקלים היא לעבודת הקרבנות, ואם כן הוי לי למסמכה במקומה הראוי לה למס' תמיד בסדר קדשים, דהרי כל מה ששייכת לסדר מועד היא משום שיש לה מועד וזמן קבוע שהיא באחד באדר משמיעין על השקלים, אבל מכיון שעיקר המצוה היא להבאת הקרבנות למה נקבעה לפי הזמן ולא לעיקר המצוה.

וכתב לבאר בטוב טעם עפ”י חקירה בעצם מצות נתינת השקלים, ונעתיק דבריו המתוקים:

יש לחקור במצות שקלים אם היא חלק ממצות הקרבת התמיד המוטלת על כל ישראל להקריב ולכן מוטל עליהם גם לשקול את שקליהם כדי שיהא ספק לקנות הקרבנות, או שהיא מצוה בפנ”ע שרוצה הקב”ה בשקלי ישראל כמו שהוא רוצה בקרבנותיהם.

וכתב להוכיח, מזה שלא חילקה תורה שיהא תלוי במחירי הבהמות שבכל דור ודור, אלא דהשקל שוה תמיד, הרי שאין זה משום צורך הקרבנות לבד, וכן מזה שלא מתחלק בין אם ישראל מרובין וכגון במדבר שהיו ס' רבוא, ובמקדש ראשון שהיו כחול אשר על הים לרוב (מ”ד טו), לבין מקדש שני שהיו רק ארבע רבוא, וכולם יוצאים במחצית שקל שהי’ בימי משה (ויקרא כג טו) וזמר כדליתא דגד ו’, אכל היינו רק סלע ומחלה, והיינו שלשה סלע שקל, אכל הרי לפי הפשוט הי’ נדון הכנסה יומת, וכן בעיקר הדין שהקפידה תורה דהעשיר לא ירבה, ואם מצות השקלים היא משום הקרבנות הי’ די שימסרנו העשיר לציבור מסירה יפה ושיצאו בזה כל ישראל חובת הקרבנות, אלא ודאי משמעות הענין שנתינת השקלים אינה הכשר מצוה גרידא אלא מצוה בפנ”ע היא.

עליכם כאילו עשיתם אותם גם כן, והוא אומר ויעשיתם אותם, לומר לא שכר מחשבה לבד אני נותן, אלא כאילו קיימנוה בפועל ובמעשה ממש, ע”כ.

ג. יצן כי אינה ה’ לידיו לעסוק בענין זה בפרוס ימי הרצון של שנת תשע”ה הבאים לקראתנו לשלום, כאשר בצפייתנו צפינו לראות עוד ביום הקדוש הבעל”ט בעבודת כהן גדול בבואו לכפר בקודש, ולא זכרון דברים לבד תהא כפרתנו, וכיון שבשנה זו יום זה יקרה בשבת קודש, מן הראוי להעתיק דברי נחומים שמביא בספח”ק בני יששכר (משני מאמר ו’ אות ט) מספר אחד קדוש מדבר על אמרו ז”ל (שנת קמ”): אלמלא שמרו ישראל ב’ שבתות מיד נגאלין, היינו כד איקלע ב’ שבתות ביחד, היינו דאיכלע יום הכפורים בשבת. וביאר הכוונה על דרך הכתוב (שמות כ”ג) ויתנו את האלהים ויאכלו וישתו, ומתרגמין והוון חדין בקרבניהן דאיתקבלו ברעוא כאילו אכלן ושתן. והנה יום הכפורים אין בו אכילה ושתייה וא”כ אין כאן עונג שבת, אבל כשמתקבלים הקרבנות של יום הכפורים ברצון א”כ יש תענוג כמו אכילה ושתייה, א”כ יש כאן שמירת ב’ השבתות, שבתות יום הכפורים בעיני ושבת שבת באכילה, וכן בגלותנו ונשלמה

אמנם מאידך גיסא, אם נאמר דהוי רק מצוה בפנ”ע, דהיינו מצות השקלים כמצות עשה אחרת, תמוה הדבר למה דוקא במצוה זו הוי דינא דמוכר את כסותו כדי לשקול את שקלו, ובכל מ”ע אינו מחוייב לתת אפי’ שלישי נכסיו, ואפי’ במצוה עוברת (כ”ק ט: מו”ס אלימלך), וא”כ מה נשתנה מצות שקלים שצריך להתבונן וליתן כל רכושו, ואם אינו נותן בעצמו ממשכנין אותו ואין מסדרין לו כלל, ומאי עדיפותא דמצוה זו מכל מצוות התורה.

אלא משמע שבמצוה זו כלולה ב’ סוגי מצוות, דבמלבד עצם מצות נתינת שקלים, מקיים גם מצות קרבן התמיד דהוי כפרה על העוונות, וגבי כפרה מצינו בב”ק מ”ג ע”א דמפרשי” דגם כשאין לו נכסים ופטור לשלם חובותיו אפי”כ אינו נפטר מתשלום כופר משום כפרה, דכל אשר לו יתן בעד נפשו.

ממוצא דברים משמע, דמצות שקלים היא מצוה כפולה ותרופיהו איתנייהו בה, דעיקר מטרתה היא כדי לקנות קרבנות, אלא שהוסף הקב”ה גם מצוה יתירה של הפרשת שקלים, לא רק לקרבנות אלא לעצם מצות הנתינה, וממילא מתקיימות שתי המצוות כאחת. ומובן למה נקבע מקום המסכת לפי זמנה כנ”ל, כי גם עצם ההפרשה של באחד באדר היא עיקר בהמצוה, ואין זה קשור להקרבת הקרבנות שבכל יום.

ונמצא דגם כהיום שאנו מקיימין המצוות הללו ע”י ונשלמה פרים שפתינו, וקיי”ל מצות צריכות כוונה, לכן כשבא ללמוד מס’ שקלים יש לבזון גם כן שרוצה לצאת את שתי המצוות, ומכיון שכך היא הרי אשרינו בכפלים, דע”י לימוד מס’ שקלים אנו מתקריבים אליו ית’ שמו בכפלים לתושיה, עכ”ד הנחמדים.

ושקל אשא

בזה אסיים בברכה הנאמר בפיוט לפרשת שקלים: “אור פניך עלינו אדון נשא, ושקל אשא בבית נכון ונישא”. ובדרך צחות ניתן לומר בכוונת התפלה ושקל אשא ולא מחצית השקל, שלעת עתה יש לנו בחי’ מחצית השקל, רק בתלמוד ירושלמי כנ”ל, וגם רק בלימוד הלכות ומסכת שקלים בתורה, אבל לעתיד בבית נכון ונישא כאשר ישוב שופטינו כבראשונה ותורה חדשה ממנו יצא להחזיר על הראשונות, אז יתגלה גם מס’ שקלים מתלמוד בבלי מה שהי’ טמון ונעלם מאתנו באורך הגליות, ואז גם נזכה לקיים המצוה בפועל ממש בבית מקדשנו ותפארתנו, בבחינת שקל שלם בלי חסרון וגרעון. ויהי”ד שיקויים בנו ברכה שלימה בלשון קדשו של ספח”ק אוהב ישראל (לפ”י שקלים) “וכן יהי רצון עד יכונן ועד ישים את ירושלים תהלה בארץ, ולעת עתה הרצאת דברים תהיה סליחתנו וכפרתנו, ונזכה במהרה בימינו לעשות מצוה זו בפועל ממש, לשקול שקלים בבית המקדש שיכנה על ידי משיח צדקנו שיבוא במהרה בימינו אמן”.

פרים שפתנו כאשר נתבשר מן השי” שנתקבלו ברצון תפלתנו במקום הקרבנות לרצון לפני ה’, ויען ויאמר סלחתי, אם יהיו שבתות ב’ השבתות ביחד העיני והעונג, אז מיד נגאלין, כן יאמר השי”ת במהרה בימינו, עכלה”ק - אמן כן יהי רצון.

ד. להגאון הגדול הצדיק המפורסם רבי זונדל קרויוז ז”ל, חיבר סדרת ספרי אור החמה על התורה ושי” והלכה. היה נודע כחסיד ופרוש, מגדולי קרית דשופריא יקירי ירושלים וחכמיה. נפטר ח’ אייר תשע”ד לפ”ק.

ה. ברכת התורה לאלו שהיו לי לעינים בהרחבת הדברים: הרב הגאון צנמ”ס רבי אברהם זאב שנעבאלג שליט”א מר”ץ קהל יטב לב ומח”ס אורחות ימים על שו”ע אורח; אחי הרה”ג יוש”ר זאב אלעזר רייכמאן שליט”א מח”ס תורת זכר למקדש; ידידי אשכול הכופר, חכם וסופר, מו”ה יואל ברמ”י הירש הי”ו מקרית יואל יצ”ו, ספר מ’פיהם אנו חיים, על קורות חייהם של ראשי גולת אריאל מנחילי מסורת התורה שבעל פה, להרבני הנכבד בר אוריין הרב משה יעקב קאננער שיח”.

בס"ד

ג' לס' כל דברי התורה הזאת, ר"ח אלול תשע"ד

למע"כ ידידי עוז ידיד ד' וידיד כל בית ישראל, המאור הגדול לממשלת התורה, כש"ת ה"ה מהר"ר אשר שאול יחזקאל שליט"א ואתו עמו כל העוסקים עם הציבור לש"ש להגדיל תורה ולהאדירה הי"ו ולכל אשר לכם שלו.

קבלתי מכתבו מלא מדע וחכמה בענין לימוד מסכת שקלים כהמשך למס' פסחים, ונפלאתי על גודל בקיאותו במכמני תורה ובקורות ימי ישראל.

אבל לא ידעתי מה מצאת בי כי מששת את כלי, ובביתי אין לחם ואין שמלה, שאין בידי לא מקרא משנה או גמרא, בפרט בעינים אלו אשר מעולם לא עסקתי בזה, מ"מ להוציא חלק אי אפשר למען כבוד התור' ולומדי אהי' כמשיב מפני הכבוד והירא', כמו שדרשו חכז"ל את ד' אלקיך תירא לרבות ת"ח.

כאשר עברתי על דבריו במכתבו ראיתי שבראשונה נדפס מס' שקלים בצירוף ש"ס בבלי בשנת ה'רפ"ג (1523 למס') ע"י מר בומבורג, וכן נדפס תלמוד ירושלמי על מס' הוריות בש"ס הנ"ל, וכן נהגו שאר המדפיסים אחריו עד היום.

הנה אותו מר בומבורג לענ"ד כפי זכרוני לא הי' מזרע ישראל, ומ"מ ש"ס הנ"ל הוא מדויק ביותר לגבי שאר דפוסים, ומסתמא כשהדפיס ש"ס שלו היה לו תלמידי חכמים מובהקים במלאכה זו, ועל פיהם ישק כל העבודה.

ובהיותי בזה כדאי להזכיר מה שכ' הגאון הגדול מהר"ר בצלאל רנשבורג ז"ל בהקדמת חיבורו "הורה גבר" על מס' הוריות וז"ל: "ואף גם בזה פקחתי עיני בכל הלכה לעמוד גם על דברי הירושלמי ממסכת הזאת, להיות גם ממנו יצאו לנו תועליות הרבה מאוד בביאור הסוגיות בתלמוד בבלי זידן, ולא לחנם הדפיסו הקדמונים הירושלמי מגמרא הזאת אצל ספרי ש"ס שלנו בסופה, (מה שלא עשו כן בכל יתר המסכתות, זולתי במסכת שקלים, ולבי אומר לי ברור שאין זה כי אם) למען יגיד עליו ריעו והיו לאחדים לקרב אשה אל אחותה וכו', עכ"ל.

הרי שהתחשב אותו גאון מאוד במה שהדפיסו הקדמונים הירושלמי על מס' הוריות, ומינה נדמה שאותם המדפיסים עצמם שהוסיפו גם מס' שקלים לש"ס דילן לא נעשה סתם ע"י "הבחור הזעזער", רק על ידי תלמידי חכמים מופלגים. ובזה עצמו שכל המדפיסים שאחריהם הלכו בעקבותיהם ולא השמיטו מסכת שקלים, אף שהוצאת הדפוס בימיהם עלה להון רב, על כרחך שידעו שהלומדים רוצים ללמוד מסכת זו על הסדר.

ובהיותי עוסק בזה אמרתי בלבי להעלות מחשבתי, מה שכבר דיברתי עם מע"כ המאה"ג מזכה הרבים הרב ר' יצחק פטרון החבורה הי"ו, שאפשר כדאי להקטין השיעורים בעת לימוד מסכת שקלים, כיון שאין ההמון רגיל בלשון הירושלמי כלל, וכן ההלכות הם הלכתא למשיחא, וזה יכול לגרום שיפול הנופל מלהמשיך בחבורה.

ובזה אסיים יה"ר שתזכו להגדיל תורה ולהאדירה להעמיד תלמידים הרבה, ונזכה לכוח"ט ולגמח"ט ושמחת יו"ט ושמחת תמיד, וזכות ת"ת דרבים שמגינא ומצלא יגן עליכם ועל כל המסייעים להתברך בברכת התורה אנס"ו.

כעתירת הבעה"ח

הק' שמואל דוד

כאשר הצענו דברים שבכתב דלעיל להגאון המפורסם רבי שמעי' גרינבוים שליט"א מח"ס סיעתא דשמיא, אמר לנו, כי באשר כנים הדברים שנדפס מסכת שקלים מהתלמוד הירושלמי בתוך הש"ס הבבלי מזמן קדום כבש"ס וויניציא בשנת ה'רפ"ג, שהיא קודם לתקופת רבותינו בעלי התוספות זי"ע, ומאז והלאה במשך כל הדורות חזרו והדפיסו כן בכל השסי"ן לדורותם, ואף גם בש"ס הנמצא בעקד הספרים במינען שהיה בזמן בעלי התוספות, בודאי ראוי לראות בו מעשה רב שכן הסכימו גדולי ישראל שבכל דור ודור לשלב מס' שקלים הירושלמית עם סדר הלימוד שבתלמוד בבלי.

כן גם הונהג בחברה ש"ס אשר חידש הגאון שליט"א בקהלתנו הק', שיסודתו בהררי קודש בעיר סאטמאר יצ"ו בימי מרן רבינו הק' זי"ע (וכן גם בשיעורו הקבוע ברבים), ללמוד גם מס' שקלים על סדר הש"ס.

עוד זאת העיר לנו הגאון שליט"א, כי האף אמנם שרבותינו הקדמונים - ראשונים וגם אחרונים - שלמדו עם תלמידיהם במסגרת 'שיבה', לא בחרו ללמוד מס' שקלים כחלק מלימוד הכלל (חוץ מרבינו המאירי כנזכר בדבריו דלעיל), ולכן גם לא מצאנו פירושי רוב ראשונים ואחרונים למסכתא זו, אבל יוצא מן הכלל הם כמה מגדולי המפרשים שכתבו חיבוריהם על סדר מסכתות הש"ס ולא בלימוד התלמידים, (כמו מנחם משיב נפש, גליוני הש"ס להגאון רבי יוסף ענגיל ז"ל*, ועוד), שבתוך פירושיהם למסכתות הש"ס המשיכו לבאר ולפרש גם מס' שקלים הירושלמית בתוך שאר מסכתות ש"ס בבלי, בכך מצאנו עוד סניף וסמך שאכן החשיבו את מס' שקלים הירושלמית להשלמה וחלק מש"ס בבלי.

* מהגר"י ענגיל ז"ל יש הגהות הן על שקלים שבבבלי וחיידושים נפרדים על שקלים שביירושלמי. מפני שהדפיסו את "גליונותיו" והוא העיר על שניהם. ונכון לציין, כי מהגרעק"א לא נמצא הגהות על מס' שקלים, והגליון הש"ס שנדפס במס' שקלים אינו מהגרעק"א, אלא מהגאונים הגיסים רבי יוסף שאול הלוי נאטאזאהן ז"ל אב"ד לעמבערג בעל שואל ומשיב, וגיסו הגאון רבי מרדכי זאב איטינגא ז"ל, בעלי "מפרשי היס" על הירושלמי, כמו שנכתב על דף השער.